

Emlékezés Balás Károly Antalra (1877-1953), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Remembering Károly Antal Balás (1877-1953), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Balás Károly Antal életútja

Balás Károly Antal jogász, közgazdász, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja 1877. január 4-én született Balassagyarmaton. Édesapja Balás Emánuel József (1842-1908) ügyvéd és földbirtokos, édesanyja tótlipcei Pajor Ilona (1861-1942), testvére Balás Kornél (1878-1962) jogász volt.

Balás Károly a középiskolai tanulmányait Lőcsén és Vácon folytatta. Ezt követően jogot tanult a budapesti, a bécsi és a genfi egyetemeken. Jogász diplomát 1899-ben szerzett a Budapesti Tudományegyetemen, majd 1901-ben államtudományból doktorált. 1902-ben ügyvédi vizsgát tett.

Kezdetben 1901 és 1903 között gyakornokként a budapesti kereskedelmi és váltótörvényszéken, majd pest-vidéki törvényszéken dolgozott, ez utóbbi állomáshelyén aljegyző lett. Ezt követően 1903-tól 1906-ig Nógrád vármegye tiszti alügyésze, majd főügyésze volt.

Oktatói és tudományos munkássága a közgazdaságtanhoz és a gazdasági, pénzügyi joghoz kötődött. A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen a nemzetgazdaságtan, a pénzügytan és a statisztika nyilvános rendes tanára, majd 1914 és 1918 között igazgató tanára volt a Közgazdaság- (Nemzetgazdaságtani) és Pénzügytani Tanszéknek (Szeminárium). Ebben az időszakban közgazdaságtant és pénzügytant, illetve statisztikát a jogi karon oktattak és a közgazdaságtan a pénzügytannal együtt alapvizsga tárgy volt. A kassai jogakadémián 1906 és 1914 között a nemzetgazdaságtan, a pénzügytan, a pénzügyi jog és a statisztika tanáraként fejtette ki tevékenységét, emellett 1909-ben a budapesti egyetem magántanára lett. 1918-tól 1946-ig a Pázmány Péter Tudományegyetemen a Közgazdaságtan és Pénzügytan Tanszék nyilvános rendes tanáraként dolgozott.

1909-ben a Kassai Magyar Társadalomtudományi Egyesület alapító tagja volt. 1919-ben a Szent István Akadémia tagjává vált. 1927-ben alapító tagja és elnöke volt a Szellemi Együttműködés Szövetsége magyar egyesületének, amely a Rohan herceg főtitkársága alatt állt bécsi székhelyű Fédération des Unions Intellectuelles tevékenységéhez kapcsolódott.

1929. május 10-én az MTA levelező tagjává választották. A tagajánlást Gaal Jenő r. t., Bernát István l. t., Kovács Alajos l. t., Heller Farkas l. t. és Navratil Ákos l. t. jegyezték. Érdemes ebből idézni a következőket: „Ez alkalomból hangsúlyozni kívánják, hogy Balásnak az elméleti közgazdaságtan terén kifejtett kiváló munkássága vezeti őket ajánlásukban. ... kétségtelen, hogy Balás tudományos munkásságának súlypontja elméleti munkáiban van. Ez irányban való alapos és széleskörű képzettségével Balás egyik dísz hazai közgazdaságtani tudományunknak, ki a magyar tudományosságunk legújabbban tökeelméletének német nyelven való közzétételével (Theorie der Einkommen- und Zahlungsmachtverteilung. Wien, Manz, 1927. 166 oldal) külföldön is becsületet szerzett. E munka is megerősíti azt a

meggyőződésünket, hogy Balás a közgazdaságtan kutatói között kiváló helyet foglal el és ezért méltó rá, hogy az Akadémia tagja legyen. Balás egy műve „The foundation of Social politics“ címmel 1926-ban Londonban is megjelent és kedvező fogadtatásban részesült”.

Elnöke volt az 1936-ban létrejött „A Nemzetközi Népeségtudományi Unió Magyarországi Csoportja a Magyar Statisztikai Társaság Kebelében” elnevezésű bizottságnak. 1937. május 9-én munkatársai (pl. Andreich Jenő, Kádas Kálmán, Theiss Ede) köszöntötték a 60 éves professzort (Laky Dezső – Surányi-Unger Theo (szerk.): Ünnepi dolgozatok Balás Károly és Heller Farkas születésének 60. évfordulója alkalmából. Gergely R. könyvkereskedésének kiadása, 1937. 496 p.). 1939 és 1944 között az Országos Statisztikai Tanács és a Magyar Statisztikai Társaság elnöki tisztségét töltötte be. Az országos és nemzeti kaszinó 1942-ban az évi rendes közgyűlésén az egyik igazgatói tisztségre közfelkiáltással egyhangúlag választotta meg. A Magyar Társadalomtudományi Társulat választmányi tagja volt 1944-ben. A Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán dékán is volt. A Magyar Jogászegylet Pénzügyi jogi szakosztályának elnöke 1941-től. A „Magyarország” napilap részvénytársaság igazgatóságának az elnöke volt 1942-től. A Turul Bajtársi Egyesületben primus magister pozíciót töltött be.

Jelentős közéleti tevékenységet is folytatott, 1939-től 1944-ig országgyűlési képviselő és az Országgyűlés Közoktatási Bizottságának elnöke volt, a Képviselőházban a pénzügyi bizottság egyhangúlag őt választotta meg helyettes elnökül.

1948-ban megfosztották a nyilvános rendes tanári állásától és 1948. április 23-án a Magyar Tudományos Akadémia – több társával együtt – kizárta a tagjai közül, a hivatalos indokolás szerint azért, mert 1945 óta „nem adtak hírt magukról”, mivel külföldre távoztak.

Balás Károly Fribourgban 1953. október 8-án hunyt el. Az akadémiai tagságát 1991. május 9-én állították vissza.

Tudományos munkássága

Balás Károly Antal tudományos munkásságának rövid bemutatása során meg kell jegyeznünk, hogy a korszakról megállapítható, hogy a tudományos munkásságát folytató közgazdászok jogi végzettségűek voltak és szakmai érdeklődésüket a közgazdaságtan és a statisztika iránt a tanáraik keltették fel. Jogi végzettsége volt Karvasy Ágostonnak (1809–1896), Kautz Gyulának (1829–1909), Gaál Jenőnek (1846–1934), Földes Bélának (1848–1945), Láng Lajosnak (1849–1918), és a tanítványaik közül Balás Károlynak (1877–1961), Fellner Frigyesnek (1871–1945), Buday Lászlónak (1873–1928), Navratil Ákosnak (1875–1952), Heller Farkasnak (1877–1955), Neubauer (Abay) Gyulának (1891–1978), Surányi-Unger Tivadarnak (1898–1973) is. A két világháború között három közgazdasági iskola működött: Balás Károly, Heller Farkas és Navratil Ákos vezetésével. Balás Károlynak is jelentős szerepe volt abban, hogy a két világháború közötti időszakban a közgazdaságtan hazai oktatása nyugat-európai színvonalú volt. Kiemelkedett abban, hogy nem csak itthon és magyar nyelven, de külföldön és angol, német, valamint francia nyelven is publikált.

Az első világháború előtt jelent meg „A jövedelemeloszlás főágai a kapitalizmus korában” című nagy műve (Budapest, 1913. 656 p.), amely az egyik legkiválóbb munkájának tekinthető. Emellett a népesedési kérdésekkel kapcsolatban folytatott kutatásokat („A népesedés”. Budapest, 1905. 541 p.; „Das neue Bevölkerungsproblem”. Magyar Statisztikai Társaság kiadványa, 1932. 70 p.; „Malthus és a népesedés mai problémája”. 1935.; La

question *Ouo vadis dans la démographie moderne*”, Budapest, 1930. 60 p.). A népesedéspolitikára vonatkozó munkáiban fejlett statisztikai érzékét is bemutatta (*Statisztikai tanulmányok*, Budapest, 1936. 138 p.).

Számos kisebb lélegzetvételű tanulmányán kívül Balás Károly többi műve három csoportba osztható, így az általános értelemben vett közgazdaságtan egészével vagy egyes részletproblémákkal foglalkozó dolgozatok, a társadalmi, szociálpolitikai tartalmú írások, valamint a pénzügytan területén megjelent munkái.

Balás Károlynak a közgazdaságtan területén megjelent művei közül kiemelendő a „Politikai gazdaságtan (Közgazdaságtan)” című két részre oszló nagy monográfiája (Budapest, 1922. 919 p.), továbbá ide sorolható „A jövedelemeloszlás főágairól a kapitalizmus korában”, „A pénz csereértéke” (Budapest, 1917. 180 p.), „A tőke fogalma” (Budapest, 1917.), „A merkantil és fiziokrata irány, mint tényező a nemzetek gazdasági életfolyamatában” (Budapest, 1912.), a „Logikai adalékok a technikai haladás társadalomgazdasági hatásának megítéléséhez” (Budapest, 1913.), a „Valuta és számolási érték” (Budapest, 1921.), a „Valutabetegségünk kérdéséhez” (Budapest, 1923.), a „La Politique Commerciale en Europe Centrale (1935. 81 p.), a hágai nemzetközi jogi akadémián 1935-ben tartott előadásainak kivonata, és a „Gemeinwert und Gemeinwertung” (Berlin, 1935.) című tanulmányai komoly tudományos felkészültségét igazolják közgazdaságtudomány területén.

A szociálpolitikai tárgyú művei közül az 1924-ben megjelent „Társadalompolitika” című (Budapest, 1924. 231 p.), majd az 1929-ben „A szociálpolitika főkérdései” (Budapest, 1929. 209 p.) című művei érdemelnek kiemelést, melyek sok tekintetben teljesen önállóan tárgyalják e tudományág problémáit. Balás Károlynak ezen a területen kifejtett munkássága külföldön megjelent publikációkban is testet öltött és elismerést nyert. Megemlítendő a „Theorie der Einkommen und Zahlungsmachtverteilung” (Wien, 1927. 166 p.) a „Die Grundlagen der Sozialpolitik” (Jena, 1926. 138 p.), „Die Hauptfragen der Sozialpolitik” (Wien, 1928. 200 p.) és a „The Foundation of Social Politics” (Ilford-London, 1927. 100 p.) című művei.

Balás Károly a pénzügytan terén is számos kutatást folytatott és komoly elismerést eredményező művet írt. Kisebbs közleményei jelentek meg az adóáthárításról, az adóztatás mértékéről, az adólikvidálásról, az egyedáruságok és vámok jövedelem-eloszlásbeli hatásáról pénzügytani szempontból és a pénzügyi etikáról. A legjelentősebb műve ebben a témakörben a „Pénzügytan” című kétkötetes kézikönyv volt. Ez az első világháborút követő időszakban különösen jelentős volt, mivel ezekben az években a pénzügytan külföldi irodalma és a pénzügytan gyakorlati alkalmazásának, a pénzügyi jognak a rendszere óriási fejlődésen ment keresztül. Előbb a háborús gazdálkodás, majd az első világháborút követően számos állam közgazdaságában létrejött strukturális változások meghatározóak voltak a pénzügytan gyakorlatára, tudományára és a törvényalkotásra is. Balás Károly Antal műve elsősorban a pénzügytan szorosán vett elméleti problémáinak tárgyalására irányul, de külön vizsgálódásokat szentel a pénzügyi politika rendszerének megalapozása is. A kézikönyv első része a közjövödelmek helyzetét tárgyalja a modern jövedelem-eloszlásban, a második része a közjövödelmek problémáiról, bajairól értekezik. Ez utóbbi fejezetben kapott helyet Balás adóelméleti felfogása az adóforrásokról, továbbá az adóztatás mértékéről, és az adóáthárításról, továbbá itt tárgyalja a szociális és etikai szempontok szerepét az adópolitikában. A munka harmadik része a közháztartások rendjével foglalkozik, így a közéleti etikának az államháztartásban való szerepétől, a közháztartások problémáitig

rendszeresen és tudományos megalapozottsággal tárgyalja, csak úgy, mint a pénzügytan minden egyes kérdését.

A művet a Chorin Ferenc Alapítvány díjára jelölték 1936-ban. A jelölő bizottság olyan neves tagjai, mint Heller Farkas, Laky Dezső, Bláthy Ottó, Hegedüs Loránt, Kaán Károly, Jankovich Béla és Navratil Ákos a következő az összegző indokolást írták a műről: „jeles értékeit minden oldalról szigorú tárgyilagossággal latra téve, arra a megállapodásra jutott, hogy ez a munka úgy tudományos rendszerénél és megalapozásánál, mint a részletekből is kitűnő gondos kidolgozásánál fogva, – amint ahogy azért is, mert a pénzügytan egész területét átfogóan megmunkálta – az 1935. évben megjelent s a magyar közgazdasággal kapcsolatos tudományágak körébe tartozó irodalmi művek közül messze kimagaslik”.

Balás Károly felfogása jelentős mértékben a társadalomjogi iskola hatása alatt állt, az osztrák iskolától eltávolodott, a hazánkban Heller Farkas által képviselt határhaszon elmélettel szemben jelentős fenntartásai voltak, mivel az csak a magángazdaság érdekeit tartja szem előtt. Nézetei szerint a nemzet, a társadalom, vagyis a köz hasznának, céljainak és igényeinek szempontjából végzett értékelésre is szükség van, vagyis a politikai gazdaságtan szerepét tartotta elsődlegesnek, elutasítva a pszichológiai szempontokat.

Tudományos és közéleti megnyilvánulásaiban is folyamatosan nyomon érhető, hogy értékrendjének kiindulási pontja az volt, hogy a rend feladata az egyéni szabadság optimumának biztosítása és hogy az alkotmány célja a rend és szabadság megfelelő egyensúlyának fenntartása, ami a nemzeti függetlenség mellett érhető el. Balás az állam gazdasági beavatkozásának és az államilag irányított szociálpolitikának a híve volt, de emellett a hagyományos történeti és jogi érzékével a nemzeti átalakulást mindig a történeti magyar hagyatékhoz való alkalmazkodás, az attól való kiindulás szellemében értelmezte. Megítélése szerint az adóelmélet egyik legnagyobb tévedése az, hogy az adóban szociálpolitikai célt lát, márpedig az adónak elsősorban pénzügyi eszköznek kell lennie. Ha, mint pénzügyi eszköz jól teljesíti hivatását, akkor természetesen a szociálpolitikai céloknak is teljes egészében megfelel.

Balás Károly főbb munkái

A népesedés. Közgazdasági tanulmány. Budapest, 1905.; Kivándorlásunk és visszavándorlásunk tekintettel Ausztriához való gazdasági viszonyunkra. Kassa, 1908.; A népesedés és a szociális kérdés, Társadalomtudományi Szemle 1908.; A család és a magyarság. Budapest, 1908.; A nemzetközi fizetési mérleg problémájához. Társadalomtudományi Szemle, 1909.; Társadalmi és nemzeti assimilatio. Budapest, 1910.; Jogrend és osztályharc, Társadalomtudományi Szemle, 1910.; A járadékszerű jövedelmek köréből. A tiszta járadék és a nyereség. Budapest, 1912.; A merkantil és fiziokrata irány, mint tényező a nemzetek gazdasági életfolyamatában. Budapest, 1912.; Logikai adalékok a technikai haladás társadalomgazdasági hatásának megítéléséhez. Budapest, 1913.; Fejezetek a politikai gazdaságtan köréből. 1. A jövedelemeloszlás főágai a kapitalizmus korában. Budapest, 1913.; A drágaságról. Magyarország statisztikája nemzetközi világításban. Egy új malthusianista munka. Társadalomtudományi Szemle 1913.; A magyarság gazdaságpolitikai érdekei, Társadalomtudományi Szemle 1913.; Statisztikai tanulmányok. Budapest, 1916.; A jövedelemeloszlás főágairól a kapitalizmus korában. Budapest, 1917., A tőke fogalma. Budapest, 1917.; A pénz csereértéke. Budapest, 1918.; Valuta és számolási érték. Budapest, 1921.; Politikai gazdaságtan. I–II. Budapest, 1922-1923.; A gazdasági külpolitika jelentősége

a nemzetek életében. Székfoglaló előadás, 1923. május 18. A Szent István Akadémia Értesítője, 1923/1.; Valutabetegségünk kérdéséhez. Közgazdasági szemle 1923.; Társadalmi politika. I. Alapvetés. Budapest, 1924.; Grundlage der Sozialpolitik, Jena, Fischer Verlag, 1926.; The foundation of Social politics. London, 1926.; Theorie der Einkommen und der Zahlungsmacherteilung. Wien, 1927.; Jogi és államtudományi oktatásunk reformjáról. Pécs, 1928.; Die Hauptfragen der Sozialpolitik. Wien–Leipzig, 1928.; Családi feljegyzések. Budapest, 1929., A szociálpolitika fő kérdései. Budapest, 1929. La question „quo vadis” dans la démographie moderne. Budapest, 1930. Ár-adók és residium-adók. Akadémiai székfoglaló. (Elhangzott: 1930. december 9-én megjelent: Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből. 4. kötet, Budapest, 1931.); Das neue Bevölkerungsproblem. Budapest, 1932.; Pénzügytan. I–II. Budapest, 1933-1935.; A társadalompolitika új útjai. Budapest, 1934. Adólikviditás. Közgazdasági Szemle, 1934.; Parlamentarizmus és pénzügyi ethika. Szeged, 1935. Gemeinwert und Gemeinwertung” Berlin, 1935.; Pénzügyi ethika. Közgazdasági Szemle, 1935.; A társadalmi politika új útjai. Katholikus Szemle, 1935.; Malthus and the Population Problems of Today. Budapest, 1935.; A vásárlóerő és a gazdasági szabadság összefüggései. Budapest, 1938.; Rend és szabadság. Budapest, 1939.; A pénz és az arany mai problémája. Közgazdasági Szemle, 1939.; A mai pénzbeli jövedelemeloszlás alapvázlata. Közgazdasági Szemle, 1939.; Modern adóztatási szempontok. Közgazdasági Szemle, 1939.; Az állami beavatkozás mértéke a gazdasági életbe. Közgazdasági Szemle, 1939; Matières premières et peuplement. Budapest, 1940.; Jólét és tulajdon. Közgazdasági Szemle, 1941.; Világválság és magyar érdekek. Budapest, 1943.; Közgazdasági értéktudataink kérdéséhez. Budapest, 1943. és Gedanke einer Neuordnung in der Bevölkerungsfrage. Budapest, 1943.

Felhasznált irodalom

Akadémiai Értesítő 46. kötet, 1936.; Balás Kristóf: A sipeki Balás család. Adalékokkal Nógrádsipek és Cserhátszentiván helytörténetéhez. Javított és bővített kézirat, 2005.; Csaba László et al. „Jelen voltam és láttam, hogy így történt...”. Kornai János 70 éves. Közgazdasági Szemle 1998.; Kern Aurél, Rend és szabadság, Magyar Nemzet 1939. július 8.; Laky Dezső – Surányi-Unger Theo (szerk.): Ünnepi dolgozatok Balás Károly és Heller Farkas születésének 60. évfordulója alkalmából. Gergely R. könyvkereskedésének kiadása, 1937.; Magyar Nemzet 1940. október 8.; Magyarország 1939. november 24.; Mátyás Antal: A határhaszonelmélet történelmi jelentősége és hatása a magyar közgazdászokra. Egyetemi Szemle 1989/4.; Mátyás Antal: Az osztrák iskola tanítómányas antalgainak tükröződése a magyar közgazdasági irodalomban Aula. Társadalom és gazdaság, 1994/2.; Mátyás Antal: Heller Farkas, az iskolát teremtő közgazdász (1877–1955). Közgazdasági Szemle 1993.; MTA tagajánlások, 1928.; Pesti Hírlap 1927. február 1.; Reggeli Magyarország 1942. október 27.; Sipos Béla: Közgazdász-statisztikus tudósok a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen. Statisztikai Szemle 1997.; STUD – Statisztikai tudósító 1936. december 15. és Uj Magyarság 1943. február 4.

Sándor István
tanszékvezető egyetemi tanár, az MTA doktora
Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE),
Állam- és Jogtudományi Kar
e-mail: sandor.istvan@ajk.elte.hu